

'Αλλ' ἂν ἐρωτηθῶ τί πράγμα εἶναι κυρίως αὐτὴ ἡ ἀγνή ἠθικότητα, ποῦ πρέπει νὰ χρησιμεύῃ γιὰ μέτρο τῆς ἠθικῆς ἀξίας κάθε πράξης, πρέπει νὰ ὁμολογήσω πὼς μόνο οἱ φιλόσοφοι μποροῦν ν' ἀμφισβητήσουν τὴ λύση αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, γιατί τὸ ζήτημα τοῦτο στὸ κοινὸ ἀνθρώπινο λογικόν, ὄχι ἀπὸ τὴν παραγωγή μὲ παγκόσμιες φόρμουλες, ἀλλὰ ἀπ' τὴν συνηθισμένη χρήση, ἔχει ἀπὸ πολὺ καιρὸ λυθῆ ὅπως ἀκριβῶς κ' ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ δεξιὸ καὶ τ' ἀριστερὸ χέρι. Θὰ δείξουμε λοιπὸν τὸ ξεχωριστὸ χαρακτῆρα τῆς καθαρῆς ἀρετῆς σ' ἓνα παράδειγμα καί, ὅταν φαντασθοῦμε πὼς αὐτὸ τὸ παράδειγμα προτείνεται στὴν κρίση ἑνὸς παιδιοῦ δέκα χρόνων, θὰ δοῦμε ἂν θᾶπρεπε νὰ κρίνῃ κ' αὐτὸ μόνο του ἔτσι, χωρὶς τίς ὑποδείξεις τοῦ δασκάλου. Ἄς διηγηθοῦμε τὴν ἱστορία ἑνὸς τίμιου ἀνθρώπου, ποῦ θέλουν νὰ τὸν κάνουν νὰ μετᾶσχη στὴν κακοποίηση κάποιου ἀθώου καὶ ἀνίσχυρου ἀνθρώπου (καθὼς π.χ. ἡ "Αννα Μπολένα, ποῦ κατηγορήθηκε ἀπ' τὸν Ἐρρίκο VIII τῆς Ἀγγλίας). Τοῦ προσφέρονται μεγάλα κέρδη, δῶρα καὶ τιμὲς κ' ἀξιώματα, ἀλλὰ αὐτὸς ἀρνεῖται. Τοῦτο θὰ προκαλέσῃ ἀπλῶς τὴν ἐπικύρωση καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία στὴν ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ, ἀφοῦ πρόκειται μόνο γιὰ ὠφέλειες. Ἄνάμεσα ὅμως στοὺς κακοποιοὺς εἶναι οἱ καλλίτεροί του φίλοι, ποῦ τοῦ ἀρνοῦνται τὴ φιλία τους· στενοὶ συγγενεῖς, ποῦ ἀπειλοῦν νὰ τὸν ἀποκληρώσουν (αὐτὸν ποῦ εἶναι φτωχός)· ἄρχοντες, ποῦ μποροῦν νὰ τὸν καταδιώξουν καὶ νὰ τὸν προσβάλλουν κάθε στιγμὴ καὶ σὲ κάθε τόπο· ἓνας μονάρχης, ποῦ τὸν ἀπειλεῖ μὲ στέρηση τῆς ἐλευθερίας κ' αὐτῆς ἀκόμα τῆς ζωῆς του. Ἄλλὰ γιὰ νὰ συμπληρωθοῦν τὰ βασανιστήρια καὶ νὰ νοιώσῃ καὶ τὸν πόνο ἐκεῖνο, ποῦ μόνο μιὰ ἠθικὰ καλὴ καρδιὰ μπορεῖ βαθειὰ νὰ τὸν νοιώσῃ, μποροῦμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν οἰκογένειά του, ποῦ κινδυνεύει νὰ πέσῃ στὴ χειρότερη ἀθλιότητα κ' ἀνέχεια, νὰ τὸν ἐξορκίξῃ νὰ ὑπο-

χωρήσῃ· μπορούμε νὰ φανταστοῦμε καὶ τὸν ἴδιο, πὺ μολονότι εἶναι τίμιος ὅμως εἶναι ἄνθρωπος μὲ αἰσθήσεις καὶ μὲ αἰσθήματα οἴκτου, σὲ μιὰ στιγμή νὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μὴν εἶχε ποτὲ δῆ τὴν μέρα πὺ τὸν ἔοριξε σ' ἓνα τόσο ἀβάσταχτο πόνου, κ' ὅμως νὰ μένη τελικὰ πιστὸς στὸν σκοπὸ τῆς νομιμοφροσύνης, χωρὶς νὰ κλονιστῆ καὶ χωρὶς καθόλου νὰ διστάση. Τότε ὁ νεαρὸς ἀκροατῆς μου θὰ ἐξυψωθῆ σιγὰ—σιγὰ ἀπ' τὴν ἀπλή ἐπιδοκιμασία στὸ θαυμασμό, κ' ἀπ' αὐτὸν στὴ ἔκπληξη καὶ τέλος στὸν μεγαλύτερο σεβασμὸ καὶ σὲ μιὰ ζωντανὴ ἐπιθυμία νὰ μπορούσε καὶ κεῖνος νὰ γίνη μιὰ μέρα ὅμοιος ἄνθρωπος (χωρὶς βέβαια καὶ νὰ ἐπιθυμῆ νὰ πέση στὶς ἴδιες συνθήκες). "Ἐχει τόση ἀξία ἐδῶ ἢ ἀρετὴ ὄχι γιὰτι χρησιμεύει σὲ κάτι, ἀλλὰ γιὰτι κόστισε πολλά. "Ὅλος ὁ θαυμασμὸς κ' ἡ προσπάθεια μίμησης αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρα, βασιίζεται ἐδῶ ἐσωτερικὰ στὴν καθαρότητα τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, πὺ μπορεί ἐδῶ νὰ παρουσιαστῆ κατὰ ξεκαθαρισμένο τρόπο μόνον ἂν ἀφαιρέσουμε ἀπ' τὰ κίνητρα τῆς πράξης κάθε τι, πὺ οἱ ἄνθρωποι μπορούν νὰ τ' ἀποδώσουν μόνου στὴν εὐδαιμονία. Πρέπει λοιπὸν ἡ ἠθικότητα νὰ ἔχη τόσο πὺ πολὺ δύναμη στὴν ἀνθρώπινη καρδιά, ὅσο καθαρότερη παρουσιάζεται. Ἀπὸ τοῦτο βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὺς, ἂν ὁ νόμος τῶν ἠθῶν κ' ἡ εἰκόνα τῆς ἀγιότητας καὶ τῆς ἀρετῆς πρέπει ν' ἀσκοῦν γενικὰ κάποια ἐπίδραση στὴν ψυχὴ μας, μπορούν νὰ τὴν ἀσκῆσουν μόνου ἐφ' ὅσον, σὰν κίνητρα τῆς ἐπιθυμίας, ἔρχονται καθαρὰ κ' ὄχι ἀνακατεμμένα μὲ προβλέψεις γιὰ τὴν ἀτομικὴ καλοπέραση, γιὰτι στὴ δυστυχία ἡ ψυχὴ μας δείχνεται πὺ ἔξοχη. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποτελῆ ἐμπόδιο ἐκεῖνο πὺ, ἅμα τ' ἀφαιρέσουμε, ἐνισχύουμε ἔτσι τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς κινήτριας δύναμης. Κάθε λοιπὸν ἀνακάτεμα στοιχείων, παρεμνων ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ εὐδαιμονία, ἀποτελεῖ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ νόμου στὴν ἀνθρώπινη καρδιά. Ὑποστηρίζω, ἄλλωστε, πὺς καὶ σ' αὐτὴ τὴν πράξη, πὺ

τὴ θαυμάζουμε, ἂν καθοριστικὴ τῆς αἰτίας ἦταν ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἀτομικοῦ καθήκοντος, τότε ἐκεῖνο ποῦ φέρνει τὸ μεγαλύτερο ἀποτέλεσμα στὴν ψυχὴ τοῦ θεατοῦ εἶναι ὁ σεβασμὸς αὐτὸς στὸ νόμο, καὶ ὄχι ἡ συναίσθησις τῆς μεγαλοψυχίας καὶ τῆς εὐγένειας τῆς σκέψεως. Τὸ καθήκον λοιπόν, καὶ ὄχι ἡ ἀξιότητα, πρέπει νὰ ἔχη στὴν ψυχὴ τὴν πιὸ καθοριστικὴν καὶ διεισδυτικὴν ἐπίδραση.

Στοὺς χρόνους μας, ὅπου ἐλπίζουν πὸς προκαλοῦν μεγαλύτερη ἐπίδραση στὴν ψυχὴ μὲ τρυφερὰ καὶ συγκινητικὰ συναίσθηματα, ἢ μὲ ψηλὰς ἀπαιτήσεις ποῦ φουσκώνουν καὶ μαραίνουν τὴν ψυχὴ ἀντὶ νὰ τὴν ἐνισχύσουν, παρὰ μὲ τὴν ἀπέριτη καὶ αὐστηρὴν παράστασις τοῦ καθήκοντος τοῦ πιὸ ἀνάλογου στὴν ἀνθρώπινη ἀτέλεια καὶ στὴν πρόοδο πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἡ προσοχὴ σὲ τούτη τὴ μέθοδο εἶναι πιὸ ἀπαραίτητη ἀπὸ ποτὲ ἄλλοτε. Τὸ νὰ ἐκθέσουμε στὰ παιδιά τὶς πράξεις σὰν εὐγενικὰς, μεγαλόψυχας, ἀξίας, πιστεύοντας πὸς θὰ τοὺς προκαλέσουμε τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς αὐτὰς μὲ τὸ νὰ τοὺς κινήσουμε τὸν ἐνθουσιασμό, τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετο πρὸς τὸν σκοπόν. Γιατὶ, ἀφοῦ τὰ παιδιά αὐτὰ εἶναι ἀκόμα τόσο πίσω στὴν ὑπακοὴν καὶ τοῦ πιὸ κοινοῦ καθήκοντος καὶ ἀκόμα στὸ νὰ τὸ κρίνουν μὲ ἀκρίβεια, τοῦτο θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ νὰ τὰ κάνουμε ἐπὶ ἄρκετὸ καιρὸ ὄνειροπόλους. Ἀλλὰ καὶ στοὺς πιὸ μορφωμένους καὶ πεπειραμένους ἀνθρώπους αὐτὸ τὸ κίνητρο ἂν δὲν εἶναι βλαβερό, δὲν ἔχει καθόλου κανένα ἀληθινὸ ἠθικὸ ἀποτέλεσμα στὴν ψυχὴν, ποῦ θὰ θέλαμε νὰ τὸ προκαλέσουμε μ' αὐτὸ τὸ κίνητρο.

Ὅλα τὰ συναίσθηματα, καὶ εἰδικῶς ἐκεῖνα ποῦ ἀποσκοποῦν νὰ πραγματοποιήσουν μιὰ τόσο ἀσυνήθιστη προσπάθεια, πρέπει νὰ φέρουν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆ στιγμῆς ποῦ βρίσκονται σ' ὅλη τὴν ὀρμητικότητά τους, προτοῦ ἠρεμήσουν, διαφορετικὰ δὲν κάνουν τίποτα. Γιατὶ ἡ καρδιὰ ἔξαναγυρίζει στὴ φυσικὴ κανονικὴ τῆς λειτουργία καὶ ἔξαναπέφτει στὴν ἀδυναμία ὅπου

ἦταν καὶ πρὶν. Γιατὶ τῆς συνέβηκε κάτι πού τὴν ἐρέ-
θισε ἀλλὰ δὲν τὴ δυνάμωσε. Οἱ ἀρχεῖς πρέπει νὰ
βασίζονται σὲ ἔννοιες· κάθε ἄλλη βάση μπορεῖ νὰ προ-
καλέσῃ μόνο λιποψυχίες, πού δὲν μποροῦν νὰ δώσουν
στό πρόσωπο καμιά ἠθικὴ ἀξία, καὶ καμιά αὐτοπε-
ποίθησι, πού χωρὶς αὐτὲς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καμ-
μιὰ συνείδησι τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς πρόθεσις. Ἄν τώρα
οἱ ἔννοιες αὐτὲς πρέπει νὰ γίνουν ὑποκειμενικὰ πρακτι-
κές, δὲν πρέπει, στοὺς ἀντικειμενικοὺς νόμους τῆς ἠθι-
κότητος, νὰ περιοριστοῦμε στό νὰ τὶς θαυμάζουμε καὶ
νὰ τὶς τιμᾶμε σχετικὰ μὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ πρέ-
πει νὰ θεωροῦμε τὴν παράστασή τους σχετικὰ μὲ τὸν
ἄνθρωπο καὶ τὴν ἀτομικότητά του. Γιατὶ ὁ νόμος αὐτὸς
ἐμφανίζεται πραγματικὰ μὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ σεβαστὴ μορ-
φή, ἀλλ' ὄχι καὶ τόσο εὐχάριστη, σὰν ν' ἀνῆκε στό στοι-
χεῖο ἐκεῖνο πού ὁ ἄνθρωπος εἶναι φυσικὰ ἐξοικειωμέ-
νος, πού τὸ ἐγκαταλείπη ὅμως συχνά, γιὰ νὰ μεταφεροθῆ
σ' ἓνα στοιχεῖο ἀνώτερο, ὅπου μπορεῖ νὰ κρατηθῆ μ' ἓνα
ἀδιάκοπο φόβο μήπως ξαναπέσῃ καὶ μὲ πολὺ κόπο. Μὲ
μιὰ λέξι ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπαιτεῖ τὴν ὑπακοή γιὰ τὸ
καθῆκον κα' ὄχι ἀπὸ μιὰ προτίμησι, πού δὲν μπο-
ροῦμε καὶ δὲν πρέπει καθόλου νὰ τὴν παραδεχτοῦμε.

Ἄς δοῦμε τώρα σ' ἓνα παράδειγμα, ἂν ἡ παράστα-
σι μιᾶς πράξεως σὰν εὐγενικῆς καὶ μεγαλόψυχης ἔχει με-
γαλύτερη ἰσχὺ ἀπ' τὸ καθῆκον, στὴν αὐστηρὴ του σχέ-
σι μὲ τὸν ἠθικὸ νόμο, στό νὰ ἀποτελέσῃ ἓνα ἀντικει-
μενικὸ κίνητρο. Ἡ πράξι τοῦ νὰ προσπαθῆσι κανένας
μὲ τὸ μεγαλύτερο κίνδυνο τῆς ζωῆς του νὰ σώσῃ τὸν
κόσμο σ' ἓνα ναυάγιο, ἂν στό τέλος θυσιάσῃ καὶ τὴ
ζωή του, ἀνῆκει βέβαια στό καθῆκον, ἀλλὰ θεωρεῖται
ἐπίσης σὰν μιὰ ἀξία πράξι. Ἀλλὰ ἐδῶ ἡ ἐκτίμησή μας
πρὸς αὐτὴ τὴν πράξι ἐλαττώνεται ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἔν-
νοια τοῦ καθῆκοντος πρὸς ἑαυτὸν, πού ἡ
παράστασι του φαίνεται πὼς ἐδῶ μειώνει κάπως τὴν ἀ-
ξία τῆς χειρονομίας. Πιὸ ἀποφασιστικὴ φαίνεται ἡ με-

γαλόφυχη θυσία τῆς ζωῆς γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας
 κι' ὁμως, μολονότι τὸ νὰ θυσιαστῆ κανεὶς γιὰ ἓνα τέτοιο
 σκοπὸ, ἔστω καὶ χωρὶς νὰ ἔχη διαταχτῆ, ἀποτελεῖ ἓνα
 καθήκον τόσο τέλειο, παραμένει πάντως κάποιος δι-
 σταγμὸς σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν κι' ἡ πράξις αὐτὴ δὲν
 ἔχει τὴ δύναμιν ἑνὸς ἀξιωμαίου παραδείγματος. Ἀλλ'
 ἂν πρόκειται γιὰ ἓνα καθήκον, ποῦ ἡ παράβασίς του
 προσβάλλει τὸν καθ' ἑαυτὸ ἠθικὸ νόμο καὶ τὴν ἀγιότη-
 τὰ του, χωρὶς ν' ἀναφέρεται στὴν καλοπέρασιν τοῦ ἄν-
 θρώπου, (τὰ ὅμοια καθήκοντα τὰ ὀνομάζουμε καθήκον-
 τα πρὸς τὸν Θεὸ, γιὰρ ὁ Θεὸς ἀντιπροσωπεύει τὸ ἰδα-
 νικὸ τῆς ἀγιότητος στὴν οὐσία), τότε θυσιάζουμε στὴν
 ὑπακοή του κάθε τι ποῦ μπορεῖ πάντα νὰ ἔχη κάποια
 ἀξία γιὰ ὅλες τὶς ἐνδόμυχες κλίσεις μας, τοῦ ἀφιερώνου-
 με ὅλο τὸ δυνατό σεβασμὸ καὶ νοιώθουμε τὴν ψυχὴ μας
 δυναμιωμένη κι' ἐξυψωμένη μ' ἓνα τέτοιο παράδειγμα,
 ἂν μ' αὐτὸ μπορούμε νὰ πεισθοῦμε, πὼς ἡ ἀνθρώπινη
 φύσις εἶναι ἱκανὴ γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη ἐξύψωσις πάνω
 ἀπὸ κάθε τι, ποῦ ἡ φύσις μπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ στὰ κίνη-
 τρα (1). Ἄν μπορούσαμε νὰ δώσουμε στὶς πράξεις μας
 κάτι ἀπ' τὴν ἐλκυστικότητά τῆς ἀξιοσύνης, τότε τὸ κί-
 νητρο θὰ ἦταν ἀνακατεμμένο λίγο μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς
 ἑαυτὸν, καὶ γιὰ τοῦτο θὰ εἶχε κάποια βοήθεια ἀπὸ μέ-

1) Ὁ Juvenal παρουσιάζει ἓνα ὅμοιο παράδειγμα, ποῦ κά-
 νει τὸν ἀναγνώστη νὰ νοιώσῃ ζωηρὰ τὴ δύναμιν τοῦ κινήτρου,
 ποῦ βρῖσκεται σὶνὸν καθαρὸ νόμο τοῦ καθήκοντος :

Esto bonus miles, tutor bonus, arbiter idem
 Integer; ambiguae si quando citabere testis
 Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
 Falsus, et admoto dictet periuria tauro :

Summum crede nefas animam praeferre pudori,
 Et propter vitam vivendi perdere causas.

ρους τῆς συναισθηματικότητας. Ἀλλά νὰ τ' ἀψηφήσου-
με ὅλα μόνο γιὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ καθήκοντος καὶ νὰ
ἔχουμε συνείδηση πὼς μπορούμε νὰ τὸ κάνουμε αὐτὸ,
γιατὶ ὁ λόγος μας τὸ ἀναγνωρίζει σὰν προσταγὴ του καὶ
λέγει πὼς π ρ έ π ε ι νὰ γίνῃ τοῦτο σημαίνει μιὰ ὀλο-
κληρωρικὴ ἐξύψωση πάνω ἀπ' τὴ συναισθηματικότητα.
Καὶ τοῦτο εἶναι ἀχώριστο ἀπ' τὴ συνείδηση πὼς ὁ ἠθι-
κὸς νόμος ἀποτελεῖ κίνητρο μιᾶς δύναμης ποὺ κυριαρ-
χεῖ πάνω στὴ συναισθηματικότητα, κι' ἂν ἀκόμα δὲν
συνδέεται πάντοτε μὲ τ' ἀποτέλεσμα. Τοῦτο ὅμως μὲ τὴ
συχνὴ ἀσκηση αὐτοῦ τοῦ κίνητρου καὶ στὴν ἀρχὴ μὲ τὶς
μικρότερες προσπάθειες νὰ τὸ χρησιμοποιήσουμε, μᾶς ἀφί-
νει νὰ ἐλπίσουμε τὴν πραγματοποίησή του, γιὰ ν' ἀπο-
κτήσουμε μέσα μας σιγὰ σιγὰ τὸ μεγαλύτερο καὶ καθα-
ρὰ ἠθικὸ ἐνδιαφέρον.

Ἡ μέθοδος δηλαδὴ πηγαίνει ὡς ἐξῆς. Σ τ ἠ ν ἄ ρ-
χ ἠ πρόκειται μόνο νὰ κάνουμε τὴν κρίση κατὰ τοὺς ἠ-
θικοὺς νόμους μιὰ φυσικὴ ἀπασχόληση, ποὺ νὰ συνο-
δεύῃ ὅλες τὶς ἐλεύθερες πράξεις μας, καθὼς ἐπίσης καὶ
τὴν παρατήρηση τῶν πράξεων τῶν ἄλλων καὶ ταυτό-
χρονα νὰ γίνῃ τοῦτο μιὰ συνήθεια καὶ ν' ἀκονιστῇ,
ἐνῶ θὰ ρωτιέται πρῶτα-πρῶτα ἂν ἡ πράξις εἶναι ἀν-
τικειμενικὰ σ ύ μ φ ω ν ἠ μὲ τὸν ἠ θ ι κ ὸ νό μ ο,
καὶ σὲ ποιόν. Ἐδῶ πρέπει νὰ διακρίνουμε τὴν προσοχὴ
σ' αὐτὸ τὸ νόμο, ποὺ μᾶς δίνει ἀπλῶς μιὰ ἀρχὴ ὑπο-
χρέωσης, ἀπὸ τὸ νόμο ποὺ εἶναι πραγματικὰ ὑ π ο χ ρ ε-
ω τ ι κ ὸ ς (leges obligandi a legibus obligantibus).
Καθὼς π. χ. ὁ νόμος ἐκείνου ποὺ τὸ ἀπαιτεῖ ἀπ' ἐμένα
ἢ ἀ ν ἄ γ κ ἠ τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι
ἀπαιτεῖ τὸ δ ι κ α ἰ ὠ μ α τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ὀρίζει
καθήκοντα οὐσιαστικὰ ἐνῶ τὸ πρῶτο ὀρίζει καθήκοντα
μόνο συμπτωματικά. Κι' ἔτσι διδάσκεται τὸ νὰ διακρίνου-
με καθήκοντα διαφορετικά, ποὺ συγκρούονται σὲ μιὰ
πράξι. Τὸ ἄλλο σημεῖο, ποὺ πρέπει νὰ τὸ προσέξουμε,
εἶναι τὸ ζήτημα: ἂν ἡ πράξις συμβαίνει ἐπίσης (ὑποκει-

μενικά) γιὰ τὸν ἠθικὸν νόμον, κι' ἄρα, κατὰ τὸ ἀξίωμα της ἔχει ὄχι μόνο τὴν ἠθικὴ ἀκρίβεια, σὰν πράξη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴ ἀξία, σὰν πρόθεση. Εἶναι τώρα ἀναμφίβολο, πὸς αὐτὴ ἡ ἀσκηση, κι' ἡ συνείδηση μιᾶς μόρφωσης ποὺ προέρχεται ἀπ' αὐτὴ στὸ λόγο μας, σχετικὰ μὲ τὴν πρακτικὴ κρίση, πρέπει νὰ προκαλέσῃ σιγὰ-σιγὰ κάποιο ἐνδιαφέρον καὶ πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ πρὸς τὶς ἠθικὰ καλὰς πράξεις. Γιατὶ καταλήγουμε στὸ ν' ἀγαπήσουμε ἐκεῖνο, ποὺ ἡ θεώρησή του μᾶς κάνει νὰ αἰσθανόμαστε πιὸ ἐκτέταμἐνη τὴ χρήση τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων, κι' αὐτὴ ἡ ἔκτασις προκαλεῖται ἀπ' ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο βρίσκουμε τὴν ἠθικὴ ἀκρίβεια· γιατί ὁ λόγος, σὲ μιὰ παρόμοια τάξη πραγμάτων, μπορεῖ νὰ βρῆσκῃ ἄνεση μόνο μὲ τὴν ἐξουσία του νὰ καθορίζῃ ἐκ τῶν προτέρων, σύμφωνα μὲ ἀρχές, κάθε τι ποὺ πρέπει νὰ συμβῆ. "Ἄλλωστε, ἕνας μελετητὴς τῆς φύσης καταλήγει ν' ἀγαπήσῃ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα στὴν ἀρχὴ τοῦ χτυποῦσαν ἄσχημα στὶς αἰσθήσεις, ἂν διαβλέπῃ ἐκεῖ τὴ μεγάλη σκοπιμότητα τῆς ὀργάνωσής τους. Κι' ὁ Leibniz ξανακουμπάει ἀπαλὰ πάνω στὸ φύλλο τοῦ ἕνα ἔντομο, ποὺ προηγουμένως τὸ εἶχε μελετήσει μὲ τὸ μικροσκόπιο, γιατί παρατηρώντας το εἶχε διδαχτῆ, εἶχε, μπορούμε νὰ ποῦμε, εὐεργετηθῆ ἀπ' αὐτό.

'Ἄλλ' αὐτὴ ἡ ἀπασχόλησις τῆς δυνάμεως τῆς κρίσεως, ποὺ μᾶς κάνει νὰ νοιώθουμε τὶς γνωστικὰς μας δυνάμεις, δὲν εἶναι ἀκόμη τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὶς πράξεις καὶ τὴν ἠθικότητά τους. Ἀπλῶς μᾶς τραβάει εὐχάριστα σ' ἕνα τέτοιο τρόπο κρίσεως καὶ δίνει στὴν ἀρετὴ καὶ στὸν ἠθικὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι μιὰ μορφὴ ὠραιότητος, ποὺ τὴ θαυμάζουμε, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀναζητοῦμε ἀκόμα (*laudatur et alget*). Σὰν κάθε τι, ποὺ ἡ παρατήρησή του μᾶς δίνει ὑποκειμενικὰ μιὰ συνείδησις τῆς ἀρμονίας τῶν παραστατικῶν μας δυνάμεων καὶ στὸ ὁποῖο αἰσθανόμαστε ἐνισχυμένη τὴ γνωστικὴ μας δύναμη (διάνοια καὶ φαντασία), μᾶς προκαλεῖ μιὰ εὐχα-

ρίστηση πού μπορούμε νά τή μεταδώσουμε καί στους ἄλλους, μολονότι ἡ ὑπαρξή τοῦ ἀντικειμένου μᾶς ἀφίνει ἀδιάφορους, γιατί τοῦτο ἀπλῶς μᾶς δίνει τήν εὐκαιρία ν' ἀνακαλύψουμε μέσα μας ἀνώτερες ἰδιότητες.

Ἄλλὰ τώρα ἀρχίζει ἡ ἐργασία τῆς δεύτερης ἄσκησης, τὸ νά προκλιθέσθωμε δηλ. μέ τῆ ζωντανή παράσταση τῆς ἠθικῆς προθέσης σέ παραδείγματα, τήν προσοχή στήν καθαρότητα τῆς βούλησης, στήν ἀρχή μόνο σάν ἀρνητική τελειοποίηση τῆς βούλησης, ἐφ' ὅσον σέ μιὰ πράξη πού ἐγίνε ἀπλῶς γιά τὸ καθῆκον δέν ἀνακατεύονται καθόλου κίνητρα πού νά προέρχονται ἀπὸ τίς κλίσεις σάν καθοριστικὲς τῆς αἰτίας. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τραβᾶμε τήν προσοχή τοῦ μαθητοῦ στή συνείδηση τῆς ἐλευθερίας του. Μολονότι ἔτσι, μέ τήν παραίτησή του ἀπ' τίς ἀπαιτήσεις τῶν κλίσεων, αἰσθάνεται κάποιο πόνο καί τοῦ δημιουργοῦνται συγχρόνως νέες πραγματικὲς ἀνάγκες, ὅμως ὁ μαθητῆς νοιώθῃ κάποια λύτρωση, γιατί ἀπαλλάχτηκε ἀπ' τὸ ἀνικανοποίητο πού τοῦ ἀφίναν οἱ προηγούμενες ἀνάγκες του καί γίνεται τώρα ἱκανὸς νά δέχεται τὸ αἶσθημα τῆς ἱκανοποίησης ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἡ καρδιά ἄλλωστε ἐλευθερώνεται κι' ἀνακουφίζεται ἀπὸ ἓνα βᾶρος, πού τήν ἐπίεζε σιὰ κρυφά, ὅταν σις ἠθικὲς ἀποφάσεις πού τοῦ παρουσιάζονται σιὰ παραδείγματα ἐκδηλώνεται στὸν ἄνθρωπο μιὰ ἐσωτερικὴ δύναμη, πού διαφορετικὰ δέν θὰ μπορούσε ποτὲ νά τή γνωρίσῃ καλά. Πρόκειται γιά τὴν ἐσωτερικὴν ἐλευθερίαν νά ἀπαλλάχτῃ ἀπ' τίς βίαιες ἀπαιτήσεις τῶν κλίσεων, ἔτσι πού κι' ἡ πιὸ ἀγαπητὴ ἀπ' αὐτὲς δέν θὰ μπορῇ πιά νά τὸν ἐπηρεάσῃ σέ μιὰ ἀπόφαση, γιατί θὰ μεταχειρίζεται πιά μόνο τὸ λογικό. Σέ μιὰ περίπτωση, π ο ὑ ν ἄ ξ ἔ ρ ω πὸς τὸ ἄδικο βρῖσκεται μέ τὸ μέρος μου, καί μολονότι ἡ ἐλεύθερη ὁμολογία τούτου κι' ἡ προσφορὰ τῆς ἐπανόρθωσης βρῖσκει τόσο μεγάλη ἀντίδραση ἀπ' τὴ μεταοδοξία μου, τὸν ἐγωϊσμό μου κι' ἀκόμα ἀπ' τὴν ἀντιπάθεια πού αἰσθάνομαι πρὸς ἐκεῖνον πού τοῦ πρόσβα-

λα τὸ δικαίωμα, καὶ π ο ὐ ν ἄ μ π ο ρ ῶ ν ἄ κατανικίσω ὄλους τοὺς δισταγμούς· σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ὑπάρχει σὲ μένα ἢ συνείδηση ἀνεξαρτησίας ἀπ' τὴς κλίσεις καὶ τὴς εὐνοϊκῆς συνθήκης κα' ἀπ' τὴ δυνατότητα τῆς αὐτάρκειας, π ο ὐ αὐτὴ ἢ δυνατότητα μου· χρειάζεται πάντοτε κα' ἀπὸ κάθε ἀποψη Κι' ἔτσι ὁ νόμος τοῦ καθήκοντος, μετὰ τὴν ἠθικὴ ἀξία π ο ὐ ἢ ὑπακοή σ' αὐτὸν μᾶς κάνει νὰ αισθανόμαστε, βρίσκει πὸ εὐκόλῃ παρὰ ὁ αὐ τ ο σ ε β α σ μ ὁ ς τὴν εἴσοδο στὴ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας μας. Ἐν ὁ νόμος αὐτὸς θεμελιωθῆ καλὰ, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν φοβᾶται τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴ συνείδηση του, τότε θ' ἀποκτήσῃ καθε καλὴ ἠθικὴ πρόθεση, γιατί ὁ νόμος τοῦ καθήκοντος εἶναι ὁ καλλίτερος, μᾶλλον ὁ μοναδικός, φύλακας π ο ὐ ἐμποδίζει τὰ ταπεινὰ καὶ καταστρεπτικὰ ἔνστικτα νὰ μποῦν μέσα στὴν ψυχὴ.

Μὲ τοῦτο θέλησα ἀπλῶς νὰ ὑποδείξω τὰ γενικώτερα ἀξιώματα τῆς θεωρίας τῆς μεθόδου τῆς διαπαιδαγώγησιν καὶ τῆς ἠθικῆς πρακτικῆς. Ἀφοῦ ἡ πολλαπλότητα τῶν καθηκόντων θὰ χρειαζόταν ἀκόμα ἰδιαιτέρους καθορισμούς γιὰ κάθε εἶδος καὶ τοῦτο θ' ἀπαιτοῦσε μιὰν ἐκτεταμένην ἐργασία, γιὰ τοῦτο πρέπει νὰ μοῦ συγχωρεθῆ ἂν σ' ἓνα ἔργο ὅπως τοῦτο ἔδω, π ο ὐ εἶναι μόνο προεισαγωγικό, περιορίστηκα μόνο στὴς βασικὰς γραμμὰς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Δυὸ πράγματα γεμίζουν τὴν ψυχὴ μου θαυμασμό κι' εὐλάβεια πάντοτε καινούργια καὶ μεγαλύτερη, ὅσο πιὸ πολὺ καὶ πιὸ συχνὰ ὁ στοχασμὸς μου ἔρχεται σ' αὐτά: ὁ ἔναστρος οὐρανὸς πᾶν' ἀπὸ μένα κι' ὁ ἠθικὸς νόμος μέσα μου. Αὐτὰ τὰ δυὸ πράγματα δὲν χρειάζεται νὰ τὰ ζητήσω, σὰν νὰ ἦσαν κρυμμένα στὰ σκοτάδια ἢ νὰ βρισκόντουσαν στὸ ὑπερβατικὸ, ἔξω ἀπ' τὸν ὀρίζοντά μου. Τὰ βλέπω μπροστά μου καὶ τὰ συνδέω ἄμεσα μετὰ τὴ συνείδηση τῆς ὑπαρξίης μου. Τὸ πρῶτο ἀρχίζει ἀπ' τὴ θέση ποὺ κατέχω στὸν αἰσθητὸ ἐξωτερικὸ κόσμον, κι' ἐκτείνει τὸ σύνδεσμον, ὅπου βρίσκουμε, σ' ἓνα ἀτέλειωτο μεγαλεῖο μετὰ κόσμους πάνω σὲ κόσμους καὶ συστήματα συστημάτων· πέρα ἀκόμα στοὺς ἀπεριόριστους καιροὺς τῆς περιοδικῆς τοῦς κίνησης τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς διαρκείας τοῦς. Τὸ δεύτερο ἀρχίζει ἀπ' τὸ ἀόρατον ἐγὼ μου, ἀπ' τὴν προσωπικότητά μου, καὶ μετὰ παρουσιάζει σ' ἓνα κόσμον, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἀληθινὸ ἄπειρον κι' ὅπου μόνον ἡ διάνοια μπορεῖ νὰ εἰσδύσῃ καὶ ποὺ μ' αὐτὸ (ἀλλὰ γιὰ τοῦτο σύγχρονα καὶ μ' ὅλους τοὺς ὄρατους κόσμους) γνωρίζω τὸν ἑαυτό μου σ' ἓνα σύνδεσμον, ὅχι ὅπως ἐκεῖ ἀπλᾶ συμπτωματικὸ, ἀλλὰ παγκόσμιον κι' ἀναγκαῖον. Τὸ πρῶτον θέαμα μιᾶς ἀναρίθμητης ποσότητος κόσμων, ἐκμηδενίζει ἐντελῶς τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζω σὰν ζῶ ἰκὸ δημιουργημα, ποὺ πρέπει νὰ ξα-

ναδῶση στὸν πλανήτη (ποὺ εἶν' ἓνα μικρὸ σημεῖο στὸ ἄπειρο) τὴν ὕλη ἀπ' τὴν ὁποία σχηματίστηκε, ἀφοῦ ἦταν προικισμένο γιὰ λίγο καιρὸ (ποιοὺς ξέρει πῶς) μὲ τὴ ζωϊκὴ δύναμη. Ἀντίθετα τὸ δεύτερο ἐξυψώνει ἀπεριόριστα τὴν ἀξία μου, σὰν δ ι ἄ ν ο ι α ς, μὲ τὴν προσωπικότητά μου, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἠθικὸς νόμος μου ἐκδηλώνει μιὰ ζωὴ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴ ζωικότητα κι' ἀπ' ὄλο τὸν αἰσθητὸ κόσμο, ἀφοῦ ὁ σύμφωνος μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς ὑπαρξῆς μου καθορισμὸς μου, δὲν περιορίζεται ἀπ' τοὺς ὅρους καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἐκτείνεται στὸ ἄπειρο.

Ἀλλὰ ὁ θαυμασμὸς κι' ὁ σεβασμὸς, μποροῦν βέβαια νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν ἔρευνα, ἀλλὰ δὲν ἀντισταθμίζουν τὴν ἔλλειψή της. Τί πρέπει λοιπὸν νὰ κάνουμε γιὰ νὰ καταπιαστοῦμε μ' αὐτὴ τὴν ἔρευνα κατὰ τρόπο ὠφέλιμο κι' ἀνάλογο πρὸς τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἀντικειμένου; Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὰ παραδείγματα μποροῦν νὰ χρησιμοποιέφουν γιὰ νοουθεσία ἀλλὰ καὶ γιὰ μίμηση. Ἡ θεώρηση τοῦ κόσμου ἄρχισε ἀπ' τὸ ὠραιότερο θέαμα ποὺ παρουσίασαν ποτὲ οἱ ἀνθρώπινες αἰσθήσεις, ποὺ γιὰ νὰ τ' ἀκολουθήσῃ ἡ διάνοιά μας στὴ μεγάλη του ἔκταση, μπορεῖ μόνο νὰ κάνῃ ὑπομονή, κι' ἐτελείωσε—μὲ τὴν ἀστρολογία. Ἡ ἠθικὴ ἄρχισε μὲ τὴν πιὸ εὐγενικὰ ιδιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ποὺ ἡ ἀνάπτυξη κι' ἡ μόρφωσή της ἔχουν μιὰ προοπτικὴ ἀπεριόριστης χρησιμότητας, καὶ τελείωσε—μὲ τὸν φανατισμὸ ἢ μὲ τὴν δεισιδαιμονία. Τὸ ἴδιο συνέβηκε μ' ὅλες τις μέχρι τώρα χοντροκομμένες προσπάθειες, ὅπου τὸ σπουδαιότερο μέρος ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴ χρησιμοποίησι τοῦ λογικοῦ. Γιατὶ τοῦτο δὲν βρίσκεται αὐθόρμητα, καθὼς ἡ χρησιμοποίησι τῶν ποδιῶν μὲ τὴ συχνὴ ἀσκηση, κι' ἰδίως ἂν πρόκειται γιὰ ιδιότητες ποὺ δὲν μποροῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν τόσο ἄμεσα στὴν κοινὴ πεῖρα. Ἀλλ' ἂν ἀρχίσουμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ ἀξίωμα, νὰ σκεπτόμαστε καλὰ πρὶν ἀπὸ κάθε βῆμα, ποὺ σκοπεύει τὸ λογικὸ νὰ κάνῃ, καὶ

νά μὴν τ' ἀφίνομε νά προχωρή, παρὰ μόνο ἀπ' τὸ δρόμο πού τὸν ἔχουμε ἀπὸ πρῖν καλὰ ἐξετάσει, τότε ἡ κρίση τοῦ σύμπαντος πέρνει μὰ ἐντελῶς διαφορετικὴ κατεύθυνση καὶ μὰ ἐκβύση ἀπόλυτα καλύτερη. Μὲ τὸ πέσιμο μᾶς πέτρας καὶ τὴν κίνηση ἑνὸς φυτοῦ, ἀντ' ἀναλύσουμε στὰ στοιχεῖα τους κα' ἀν βροῦμε τίς δυνάμεις πού ἐκδηλώνονται σ' αὐτὰ καὶ τίς πραγματευτοῦμε μὲ τὰ μαθηματικά, θὰ ἔχομε, ἐπιτέλους, μὰ γνώση τοῦ συστήματος τοῦ κόσμου, καθαρὴ κα' ἀμετάβλητη γιὰ ὅλο τὸ μέλλον, πού μὲ τὴν πρόοδο τῆς παρατηρήσεως μπορούμε νὰ ἐλπίσουμε πὼς θὰ ἐκταθῆ, ἀλλὰ δὲν μπορούμε ποτὲ νὰ φοβηθοῦμε πὼς θὰ γυρίση πρὸς τὰ πίσω.

Αὐτὸ τὸ παράδειγμα μπορεί νὰ μᾶς προτρέψη ν' ἀκολουθήσουμε τὸν ἴδιο δρόμο καὶ στὴν ἀνάλυση τῶν ἠθικῶν καταστάσεων τῆς φύσης μας, καὶ μπορεί νὰ μᾶς κἀνη νὰ ἐλπίσουμε ἕνα παρόμοιο καλὸ ἀποτέλεσμα. Ἔχουμε ὁμῶς πρόχειρα τὰ παραδείγματα τῆς ἠθικῆς κρίσης τοῦ λογικοῦ. Ἄς ἀναλύσουμε τώρα αὐτὰ τὰ παραδείγματα στὶς στοιχειώδεις τους ἔννοιες, κα' ἀντὶ γιὰ μαθηματικά ὡς χρησιμοποιήσουμε μὴ μέθοδο ἀνάλογη μὲ τὴ μέθοδο τῆς χημείας, τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἀπὸ τὸ λογικό, πού θὰ μπορούσε νὰ βρεθῆ σ' αὐτὰ. Μὲ ἐξακολουθητικὲς προσπάθειες πάνω στὴν κανονικὴ ἀνθρώπινη διάνοια, μπορούμε νὰ γνωρίσουμε αὐτὰ. τὰ δύο στοιχεῖα καθαρὰ, κα' ὅ,τι καθένα ἀπ' αὐτὰ μπορεί νὰ κἀνη μόνο του.

Ἔτσι μπορούμε νὰ ἐμποδίσουμε ἐν μέρει τὸ λάθος μᾶς κρίσης, πού εἶναι ἀκόμα πρωτόγονη κα' ὄχι ἀσκημένη, κα' ἐν μέρει (πρᾶγμα πολὺ πιὸ ἀναγκαῖο) τοὺς μεγαλοφυεῖς παραλογισμούς, πού μ' αὐτούς, ὅπως συμβαίνει συνήθως μὲ τοὺς μύστες τῆς φιλοσοφίας, ὑπόσχονται, χωρὶς καμμιά μεθοδικὴ ἔρευνα καὶ γνώση τῆς φύσης, φανταστικούς θησαυρούς κα' ἀσωτεύουν τοὺς πραγματικούς. Μὲ μὴ λέξη: ἡ ἐπιστήμη (μὲ τὴν κρι-

τικὴ ἀναζήτησὴ καὶ τὴ μεθοδικὴ κατεύθυνση) εἶναι ἡ στενὴ πόρτα ποὺ ὀδηγεῖ στὴ θεωρία τῆς σοφίας, ἂν μ' αὐτὴν δὲν ἐννοοῦμε ἀπλῶς ὅ,τι πρέπει νὰ γίνῃ, ἀλλ' ὅ,τι πρέπει νὰ χρησιμεύῃ γιὰ κανόνας τοὺς διασκαλοῦς γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν καὶ νὰ διδάξουν τὸ δρόμο πρὸς τὴ σοφία, ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ καθεύνας καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τοὺς ἄλλους ἀπ' τὰ λάθη· μιὰ ἐπιστήμη ὅμως, ποὺ ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ παραμένῃ πάντοτε ὁ φύλακός της καὶ ποὺ στὴ λεπτὴ της ἔρευνα δὲν πρέπει καθόλου ν' ἀνακατεύεται ὁ πολὺς κόσμος, ὁ ὁποῖος πάλι ὀφείλει νὰ μετέχη στὶς θεωρίαις, ποὺ ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία μποροῦν νὰ γίνουν καὶ γι' αὐτὸν ἐντελῶς καθαρές.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΛΑΘΗ ΠΟΥ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΤΟ ΝΟΗΜΑ

Σελ. 5	Στίχος 17	ἀντί	Metapyusik	γράφει	Metaphysik
» 15	» 32	»	ἐμπειρικὸ	»	ἐμπειρικά
» 16	» 30	»	πρὸς αὐτόν.	»	πρὸς ἑαυτόν.
» 49	» 22	»	ἐσωτερικὴ πα- ρατήρηση	»	αἰσθητικὴ ἀν- τίληψη
» 55	» 23	»	τὴ θεωρήσουμε	»	τὸν θεωρήσουμε
» 59	» 8	»	γὰρ νὰ	»	γὰρ νὰ τὰ
» 63	» 1	»	συμπεράσματα	»	συμπεράσματα.
» 81	» 21	»	σχέση του μὲ	»	σχέση μὲ
» 109	» 15	»	ἀκολουθήσαμε	»	ἀκολουθούσαμε
» 124	» 4	»	ἐλευθερίας. Σύμ- φωνα	»	ἐλευθερίας(Σύμ- φωνα
» 124	» 28	»	ἀναγκαῖα μέσα	»	ἀναγκαῖα μέσα

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ:

ΟΣΚΑΡ ΟΥΑΪΛΔ: Τέχνη και Κριτική
HENRI BARBUSSE: Ἡ Κόλαση
ΦΡ. ΝΙΤΣΕ: Τὸ Λυκόφως τῶν Εἰδώλων
ED. SCHURÉ: Ἡ Γένεσις τῆς Τραγωδίας
A. SCHOPENHAUER: Κριτικὴ τῆς Ἐλευθερίας τῆς Βουλήσεως.

ΤΥΠΩΝΟΝΤΑΙ

ΛΕΙΒΝΙΖ: Δοκίμια ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως.

ΒΑΚΩΝ: Ἠθικὴ πολιτικὴ.

ΧΕΓΚΕΛ: Φιλοσοφία τοῦ πνεύματος.